Ad astra per aspera

♦ Ünnepi kötet ♦
Solt Pál
80. születésnapja
alkalmából

Darák Péter és Koltay András
szerkesztésében

PÁZMÁNY PRESS
BUDAPEST ♦ 2017

A SEMMISSÉG A NAGY IMRE-ÜGYBEN

„Igazság az, ami mellé oda tudsz állni”

MÁRKI Zoltán*

Személyes sorok/1.

1989 nyár elején megjelent – Az Igazság a Nagy Imre ügyben – kötetet én is megvettem. Apám akkor már – alig múlt 53 éves – nagybeteg volt. A Temetést otthon, televízión nézte. A Pesten megvett kötetet elvittem neki, akkor épp a deszki szanatóriumban volt. Beszélgettünk, bírósági fogalmazó voltam, félidős. A könyvet nála hagytam, el akarta olvasni, talán ezt utoljára. 1989. december 2-án elment. Utána visszakaptam a könyvet. Látszik rajta az olvasás, vettem másikat, ezt pedig eltettem emlékbe. Természetesen nem gondoltam, hogy ennél több közöm lesz az ügyhöz. 1990. december 1-jén kineveztek bírónak.

Személyes sorok/2.

2000-ben az Igazságügyi Minisztériumban dolgoztam, a büntető-jogalkotásért is felelős helyettes államtitkári feladatkörben. A kormány 2000. II. félévi jogalkotási programjában szerepelt a semmisségi törvények módosítása. A kormány 2000. október 12-én benyújtotta a parlamentnek az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló törvényjavaslatot (T/3257.). Az Alkotmányügyi bizottság 2000. október 31-i ülésén határozott a törvényjavaslat általános vitára ajánlásáról, az ülésen az előterjesztő képviseletében szólaltam fel. Az Országgyűlés 2000. november 8-i ülésnapján lezajlott az általános vita, december 5-én a részletes vita, a zárószavazás pedig december 12-én volt. A szavazás adatai szerint az

* Tanácselnök (Kúria).

Országgyűlés a törvényjavaslatot a jelenlévő 308 képviselő közül 295 fő igen szavazatával – 3 nem és 10 tartózkodó szavazat mellett – elfogadta.

Az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló 2000. évi CXXX. törvény kihirdetése a 2000. december 20-i dátummal megjelent 126. számú Magyar Közlönyben történt; és a törvény 4. §-a alapján a kihirdetés követő 15. napon – azaz 2001. január 4-én – lépett hatályba.

Személyes sorok/3.

A Kúria – a legfőbb ügyész semmisség megállapításának igazolása iránti indítványa alapján eljárva – a 2016. év október hó 13. napján tartott nyilvános ülésen meghozta és kihirdette Bs.III.1344/2016/10. számú végzését, amivel a 2000. évi CXXX. törvény 1. §-a alapján igazolja, hogy Nagy Imre, Dr. Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Tildy Zoltán, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Dr. Jánosi Ferenc és Vásárhelyi Miklós tekintetében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Népbírósági Tanácsának TB.NB.003/1958-18. számú ítélete, továbbá Dr. Szilágyi József tekintetében a Tb.Nb.003/1958/12. számú ítélete semmis. A tanács elnöke Dr. Kónya István, a tanács tagja Dr. Varga Zoltán és én voltam.

1. A semmisség és a semmisségi törvények

A semmisség – bár mint (minden) jogintézmény, formalizált – tartalmát tekintve nem csupán hatálytalanítás, érvénytelenítés. Többletjelentéssel bír. Különben egyszerűen besorolható lenne a jogalkalmazás hibajavító (perjogi) intézményei közé. Az eljárási törvény nem – a korabeli és a hatályos sem – használja a „semmisség" kifejezést, helyette hatályon kívül helyezésről rendelkezik, ha súlyos eljárási, vagy anyagi törvénysértés történt. Különbség van azonban aközött, hogy egy ítélet mégoly súlyos fogyatékosságai ellenére jogi értelemben ítéletnek tartható, s ehhez képest adekvát perjogi válasz a hatályon kívül helyezése, és aközött amikor az ítélet olyan súlyos fogyatékosságban szenved, hogy jogi értelemben nem volt ítélet (*iudicium non existens*).

> „E kategóriába az olyan látszatítéletek sorolhatók, amelyek az ítélet minimális alaki jegyeit sem viselték, amelyeket bírói eljáráshoz hasonló eljárás nem előzött meg, ha ugyanakkor az

> egyébként a büntetőítéletben előírható következménnyel jártak (deportálás, száműzetés, kivégzés). Ezek igazán már a nyers erő és nem a jog kategóriájába tartoznak, tartoztak."[1]

A kettő közötti különbözőség abban fogható meg, hogy nyilvánvalóan nem lehet jogi értelemben ítéletnek tartani azt a döntést, aminek meghozatala, amihez vezető eljárás kimenetele eleve esélytelenné teszi a perbefogottat. A semmisségi törvény rendelkezése (rendeltetése), illetve a semmisséget megállapító (igazoló) bírósági határozat azt jelenti, hogy az adott elítélést (bírósági ténykedést) olyannak kell tekinteni, mintha nem is lett volna.

A semmisség szükségszerű eszköz a korábbi jog, nem csupán az utókor számára elfogadhatatlan, hanem valójában minden időben tarthatatlan érvényesülésével, alkalmazásával szemben. A hatályon kívül helyezett ítélet rossz ítélet, a semmis ítélet viszont nem ítélet. Épp ez a semmisség gyakorlati lényege: a semmis döntés ítélet néven nem maradhat meg az ítéletek sorában.

> „A semmisségi törvény természetéből adódik, hogy elszakad az elkövetés és elbírálás idején hatályban volt pozitív jogtól. Utóbbi fölé egy más, új jogi értékrendet helyez. A semmisségi törvénnyel az ítélet a jogalkotó értékrendje szerint mérettetik meg és ezen alapulóan tekintendő nem létezőnek. Nem szorosan vett tételes jogon nyugvó, jogértelmezési, jogdogmatikai megalapozású kritika vezet tehát semmisségi törvény megalkotásához, hanem csakis külső szempont: a jogalkotó értékrendje."[2]

Számos semmisségi törvény ismert a közelmúltból. Ilyennek tekinthető:

- az Ideiglenes Nemzeti Kormány 285/1945. M.E. számú rendelete, ami „a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az azóta baloldali (kommunista, szociáldemokrata, antifasiszta) politikai meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek, illetve hátránnyal sújtottak rehabilitálásáról" szól (kelte 1945. február 15., kihirdetésének és hatálybalépésének napja 1945. február 27., *Magyar Közlöny,* 1945/7.]); ezt váltotta fel;
- az Ideiglenes Nemzeti Kormány 9590/1945.M.E. számú rendelete, ami „a szocialista, antifasiszta vagy demokratikus magatartás miatt egyes

1 Király Tibor: *Büntetőeljárási jog tankönyv.* Budapest, Osiris, 2003. 200.

2 2000. évi CXXX. törvényhez fűzött általános indokolás; Király Tibor: A három semmisségi törvény jogi természete – és a negyediké. In: Mezey Barna (szerk.): *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból.* Budapest, ELTE ÁJK, 2005. 223–230.

személyeket ért hátrányok megszüntetése tárgyában" született (kelte 1945. október 15., kihirdetésének és hatálybalépésének napja 1945. október 18., *Magyar Közlöny,* 1945/154.).

A hatályos semmisségi törvények:

- az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 1989. évi XXXVI. törvény (kihirdetésének és hatálybalépésének napja 1989. november 1.);
- az 1945. és 1963. közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény (kihirdetésének és hatálybalépésének napja 1990. március 31.);
- az 1963. és 1989. között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1992. évi XI. törvény (kihirdetésének és hatálybalépésének napja 1992. március 9.);
- az 1956. évi forradalom és szabadságharca utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló 2000. évi CXXX. törvény (kihirdetésének napja 2000. december 20., hatálybalépésének napja 2001. január 4.); és az ezt módosító
- az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló 2000. évi CXXX. törvénynek a semmisség igazolása iránti eljárás hatékonyabb működése érdekében szükséges módosításáról szóló 2016. évi LVI. törvény (kihirdetésének napja 2016. június 8., hatálybalépésének napja 2016. június 16.).

A semmisségi törvények nem egymás konkurensei, nem állnak versengő viszonyban. Amint azt a 2000. évi CXXX. törvény 3. §-hoz fűzött indokolás is tartalmazza az újabb semmisségi törvény „nem az eddigi semmisségi jogalkotás mögött meghúzódó szándék megváltozását, hanem kiegészítését célozza. Másról van szó, mint a korábbiakban, ám az előfordulhat, hogy egy elítélés több semmisségi törvény alapján is minősülhet. Ez esetben nyilván azt kell figyelembe venni, ami a semmisség szempontjából a legtágabb körben érvényesíthető." Nyilvánvalóan a semmisségi igény legtágabb terjedelmű érvényre jutását jelenti, ha annak feltétele – a felrótt cselekmény mibenlététől függetlenül – önmagában a cselekmény perbevitelének eljárási módja és a cselekménynek a forradalommal összefüggésbe vonása. Ebben jelent mást,

többet a 2000. évi CXXX. törvény szerinti semmisség az 1989. évi XXXVI. törvénynél.

A 2000. évi CXXX. törvény szabályozási szándéka annak a felismerésnek eredménye, miszerint „A pusztán anyagi jogi rendelkezések minősítéséből kiinduló semmisségi szabályozás révén ugyanis soha nem lehet eljutni oda, hogy az eljárásjogi környezet által determinált jogtalanságot is orvosolni lehessen.”

„Az 1956. évi forradalmat és szabadságharcot követő megtorlás politikai szándéka megtervezett szempontok alapján használta fel az ítélkezést. Ezt világosan kifejezi a forradalom leverését követően alkotott »különleges« eljárási szabályok sora. Ezek közé tartozik: a rögtönbíráskodásról szóló 1956. évi 28. törvényerejű rendelet, illetve az ezt kiegészítő 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelet, amelyek 1956 december 11., illetve 1956. december 13. napjától 1957. november 3. napjáig voltak hatályban; a gyorsított büntetőeljárás szabályozásáról szóló 1957. évi 4. törvényerejű rendelet, amely 1957. január 15. napjától 1957. július 3. napjáig volt hatályban; a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról szóló 1957. évi 25. törvényerejű rendelete, amely 1957. április 6. napjától 1957. július 3. napjáig volt hatályban; a népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1957. évi 34. törvényerejű rendelet, amely 1957. június 15. napjától, illetve egy részében 1957. július 3. napjától 1961. április 16. napjáig volt hatályban.

A hivatkozott jogszabályok preambulumaiban az akkori jogalkotó folyamatosan számot adott a politikai leszámolási igény meglétéről és alakulásáról, ami világosan mutatja e jogi normák keletkezésének célját. A »különleges« eljárási szabályok olyan környezetet alkottak, amelyben nem voltak adottak a pártatlan, illetve elfogulatlan jogalkalmazás feltételei. A » különleges« eljárási szabályok alkalmazása esetén eleve reménytelen volt annak helyzete, akinek cselekményét a forradalommal összefüggésbe hozva bírálták el. Ebben a jogi környezetben az elítélés szükségképpen elfogult volt. Ezért nincs annak jelentősége, hogy konkrétan mely törvényi tényállás miatt történt az elítélés. Annak van jelentősége, hogy az elítélés a felrótt cselekményt a

forradalommal összefüggésben elkövetettnek tekintette-e. A törvény nem tesz mást, mint ez utóbbi – egyébként az egyes ítéletekből kiolvasható – értékelést kiindulópontnak veszi. A törvény tehát nem utólagos körülményt állít a középpontba, hanem olyan tartalmat, amely az elítéléskor az akkori értékrend szerint meghatározó volt. Ehhez, az ítélkezésbe kívülről bevitt tartalomhoz szolgált eszközül a »különleges« szabályokkal megadott eljárási forma." (2000. évi CXXX. törvényhez fűzött általános indokolás)

2. A semmisség és a törvényességi óvás alapján hozott határozat viszonya

A semmisség – amint az anyagi jogerő beálltát követő (rendkívüli) perjogi jogorvoslat – vegyes, perjogi és közjogi természetű jogintézmény. Alapvetően abból fakadóan, hogy a jogerővel (jogerőhatással) lezárt ügyben hozott döntést támadja. Ilyenkor ugyanis a bíróságtól – épp az anyagi jogerő alapján – a másik hatalmi ág alá tartozó végrehajtáshoz átkerült ügy, döntés támadásáról van szó. A bíróság – mint más hatóság – határozatának főszabályként kötőereje van, ami azt jelenti, hogy a saját határozatát nem változtathatja meg (egyszerű kötőerő). Az alaki jogerő azt jelenti, hogy az egyébként kötőerővel rendelkező határozat ellen rendes jogorvoslatnak nincs helye, tehát más által sem változtatható. Az anyagi jogerő pedig azt jelenti, hogy a bíróság az ügyben véglegesen döntött, tehát az ügy eldöntése iránt újból nem indítható eljárás; a döntés bizonyítottságot jelent, végrehajtható.

Büntetőügyben az anyagi jogerő szempontjából – értelemszerűen – az jelent ügyet eldöntő rendelkezést, ami a vádról, illetőleg a vád alapján folyó eljárás lezárásáról (megszüntetéséről) érdemben és végérvényesen dönt. Ezáltal jut ugyanis kifejezésre a büntetőjog alkalmazásának véglegessége, és érvényesül a *ne bis in idem* elve, valamint a *res iudicata* joghatása. Az anyagi jogerő hatása tehát kettős: pozitívan alapja a büntetőjogi főkérdésben hozott ítéleti döntés véglegességének, bizonyosságának, valamint – végrehajtandó rendelkezés esetében (tehát a felfüggesztő és felmentő rendelkezések kivételével) – a végrehajthatóságnak. Negatívan pedig kizáró hatása van, ami a többszöri eljárás tilalmában (*ne bis in idem*) ölt testet.

A törvény főszabályként tiltja a már jogerősen elbírált bűncselekmény miatt ugyanazon személy ellen – a perújítást, felülvizsgálatot és a törvényesség ér-

dekében bejelentett jogorvoslati eljárás lefolytatását, továbbá a Be. 349. § (2) bekezdése szerinti, összefüggő ok alapján való újbóli döntés esetét kivéve – az újabb büntetőeljárást. Mindez egyaránt vonatkozik a felmentő és a bűnösséget megállapító ítéletre. A tilalom indoka a személyi szabadságjogok alkotmányos védelme, ami jelentős mértékben a büntetőeljárás által biztosított. Senkit nem szabad újból felelősségre vonni, ha a (korábbi) jogerős ítélet tárgya ugyanaz, mint ami miatt az újabb büntetőeljárás indulna. Nyilvánvaló tehát a perjog keretében az alapügy szerinti döntés – jogerő előtti és az utáni – javíthatóságának lehetősége.

Kétségtelen azonban az is, hogy a perjog (minden időben) csupán keretét, szabályozottságát adja a döntéshozatalnak, alapvetően annak érdekében (és azért), hogy a bíróság szabad meggyőződése szerint járjon (járhasson) el, és az anyagi jog alkalmazása valósághű tényálláson nyugodjék. E két elvárás – a valósághű tényállás (mint külső) és a bíróság szabad meggyőződése (mint belső) – teljesítése biztosítja az ítélet igazságérvényének igazolását, és e két elvárás teljesítésének biztosítását szolgálja a perjog valamennyi szabálya, viszont e két elvárás nem teljesítése jelent kétséget az ítélet perjogi érvényességét illetően.

„Az ítélet, amelyben a nem-elkövetőt elkövetőnek nyilvánítják és megbüntetik, 1) sérti a büntetőjogot, amiért is törvénysértő. A büntetőjog szerint ui. csak az elkövetőt, aki a bűntett alanya, lehet büntetőjogilag felelősségre vonni. 2) sérti az eljárási jogot, amiért is másodszor törvénysértő. Az eljárási jog több szabályából következik, hogy bűnösséget megállapító ítélet csak bűnös felett hozható. Ezt fejezi ki a 8. §: »a már megindított büntetőeljárást pedig az ügy bármely szakaszában meg kell szüntetni, illetve felmentő ítélettel kell befejezni: 1. ha a terhelt nem követett el bűntettet.« 3) Az, hogy különben törvényes eljárásban hozták a büntetőjogot legsúlyosabban sértő ítéletet, nem teszi törvényesség az ítéletet, és nem orvosolja elemi semmisségét. Az eljárási szabályok törvényes alkalmazása nem teszi a nem elkövetőt elkövetővé, vagyis nem ad alapot vele szemben a büntetőjog alkalmazására. 4) Az, hogy az eljárás a törvényes formák között folyt, és hogy az ítélet jogerőssé lett, nem teszi a hamis ítéletet igazzá, mint ahogyan állami-jogi tekintéllyel semmilyen más hamis ítélet sem tehető igazzá. Hamis kijelentések a tényállásról az egész büntetőítéletet semmissé és érvénytelenné teszik, minthogy ezekből mint hamis

> premisszákból nem következhet igaz vagy érvényes következmény. 5) A büntetőjogban és a büntetőeljárási jogban kifejezett törvényhozói szándékkal – amely nevezhető a jog intenciójának is – ellentétes, hogy olyan ítélet szülessék és legyen jogerős, amely ártatlant bűnösnek nyilvánít. Ehhez képest minden más semmisségi ok (pl. hogy a bíróság nem volt törvényesen megalakítva, nem járt el védő stb.) másodlagos; végső fokon azért idéz elő semmisséget, mert vélelmezzük, hogy az elvek, garanciák megsértése veszélyezteti az igazságot."[3]

„A törvényhozó abból a feltételezésből indul ki, hogy az általa megfogalmazott eljárási elvek, garanciák, szabályok nagyfokú valószínűséggel biztosítják az igazság megállapítását."[4] Ugyanakkor a törvényhozó ebben való bizonytalanságát mutatja, hogy minden korban megteremti a jogerő utáni jogorvoslat lehetőségét, tradicionálisan ilyen a perújítás, ám mindig van mellette másik is. Az elítéléskori perjog a perújítást és a törvényességi óvást tartalmazta.

Az Alkotmánybíróság 9/1992. (I. 30.) AB számú határozatában „jogtörténeti és jogösszehasonlító vizsgálatot végzett a törvényességi óvás hatályos szabályozásának megalapozott értékelése érdekében." Ennek eredményeként a következőket állapította meg.

> „A jogintézmény döntő módosítására – a szovjet eljárásjog másolásával – 1949-ben került sor. » A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről« szóló 1949. évi XI. törvényben a jogintézmény új neve: perorvoslat a törvényesség érdekében. Ez kifejezte, hogy e perorvoslat fő célja nem a jogegység, hanem a törvényesség biztosítása, míg a jogegység megóvására a döntvény hívatott. E törvény tette először lehetővé a jogerős ítélet utólagos súlyosbítását is. 1950-ben a 210/1950. (VIII. 20.) MT rendelet polgári ügyekben is bevezette a törvényesség érdekében használható perorvoslatot a felekre is kiterjedő hatállyal. A Bp. (1951. évi III. tv.) és a Pp. (1952. évi III. tv.) által egyaránt intézményesített rendkívüli perorvoslat neve a bírósági szervezet reformja,

3 Király Tibor: *Büntetőítélet a jog határán.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972. 219.

4 Uo. 220.

> a Bp. és a Pp. novellája révén 1954-ben a törvényességi óvás nevet kapta, és annak emelésére a Legfelsőbb Bíróság elnöke is jogot kapott. Ezzel lényegében kialakult a jogintézmény ma is hatályos szabályozása."[5]

Az Alkotmánybíróság kifejtette továbbá, hogy „A törvényességi óvás gyakorlati alkalmazása során ez az elvileg csak rendkívüli esetben alkalmazható jogintézmény szinte harmadfokká vált az elvileg egyfokú perorvoslati rendszer »biztonsági szelepeként«, vagy egy másodszori fellebbvitel be nem vallott pótlékaként."[6] „Az eljárásjogi rendszer megbontása mindig nagy kockázattal jár; a törvényességi óvás azonban nem alapeleme ennek a rendszernek, legfeljebb a rendszerben rejlő hibák vezettek oda, hogy a törvényességi óvást rendszeresen alkalmazták a hibák és hiányosságok kiküszöbölésére vagy csökkentésére."[7]

Nem csupán annak van azonban jelentősége, hogy a törvényességi óvás miért tarthatatlan perjogi eszköz (amit az Alkotmánybíróság a jogintézmény megsemmisítésével kimondott), hanem kifejezetten annak, hogy ez a jogintézmény a maga idejében szerves része, javító eszköze volt egy olyan perjogi rendszernek, ami szabályozott keretet biztosított a semmisség alá tartozó elítéléseknek. Rendeltetése az adott perjogi rendszer törvényességének igazolása volt, ekként – puszta létével – igazolta, hogy a semmis elítélések jogilag szabályozott (jogszerű) elítélések voltak, legfeljebb jogilag hibás döntéshez vezettek. Ezáltal egyfelől biztosította a rendszeren belüli 'szelepet', másfelől nyilvánvalóan elfedte az ilyen elítélések valódi hibáját. Szerepét önmagában jellemzi az a körülmény, hogy mindkét elítéléssel egyidejűleg megvolt a törvényességi óvás jogi lehetősége, mégis csupán 1989-ben éltek vele.

A legfőbb ügyész által a Legfelsőbb Bíróság előtt 1989. június 9-én emelt Bfl.21.206/1989. számú törvényességi óvás és annak eredményeként a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa által meghozott Eln.Tan.B.törv.660/1989/6. számú határozat alapján pedig nyilvánvaló (különösebb magyarázatot sem igényel), hogy az elítélések hibái nem rejtett hibák voltak. Ehhez képest a hibák felismerésének csupán szándéka, nem pedig szakmai indoka volt (lehetett) kétséges. Ez másfelől felveti azt is, hogy perjogi hibák elkövetéséről van-e szó, vagy pedig perjogi keretbe nem vonható ítélkező tevékenységről. Mindez egyértelműen mutatja, hogy a törvényességi óvás

5 9/1992. (I. 30.) AB határozat, indokolás, III. pont, 4. bek.

6 Uo. IV. pont, 1. bek.

7 Uo. IV/9. pont, 2. bek.

valóban ‘szelep’ volt, aminek működése az egész eljárási rendszer érdekében állt. Annak az eljárási rendszernek, amely egyébiránt keretét adta a semmis elítéléseknek is.

A törvényességi óvás funkciója általában és adott ügyben is az (volt), hogy egyszerre tegyen eleget a hatalmi és jogi elvárásoknak. Ennek tudható be, hogy 1989-ben történt az óvás, ami azt is jelenti, hogy valójában a jogi elvárás a hatalmi elvárásnak alárendelődött, de legalábbis a hatalmi elvárás szerinti időszerűséghez igazodott. Amint 1958-ban is. A népbírósági tanács eljárása, illetve az elítélés és annak törvényességi óvással hatályon kívül helyezése valójában tehát ugyanannak az eljárási rendszernek két – egyaránt kivételes – eleme. A népbírósági elítélés jogi formát adott a perbefogásnak. Ezt a törvényességi óvás, illetve annak folytán a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a hatályon kívül helyező és felmentő határozatával valójában nem vonta kétségbe, hanem csupán jogilag hibásnak mondta ki.

A törvényességi óvás a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnökének rendelkezésére álló eszköz volt, amely a bírósági eljárásban felmerült tények, bizonyítékok alapulvételével adott lehetőséget a jogerős bírósági döntés törvényességének és megalapozottságának felülvizsgálatára. Ehhez képest az 1989-es jogi felülvizsgálat is arra szorítkozott, hogy a bűnösség alapjául szolgáló tényállás megalapozott-e, a tényállás jogi minősítése törvényes-e. A konkrét anyagi és eljárási jogsértések részletezése végén pedig a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a következő sommás megállapítást tette:

> „Mindenek előtt azt kell kiemelni: az Alkotmány és a bírósági törvény akkor hatályos rendelkezései kimondták, hogy a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, a gyakorlatban azonban ezek a törvények erősen korlátozottan érvényesültek. Különösen a politikai ügyekben – mint ez az eljárás is igazolja – hiányoztak az alkotmányos elvek érvényesülésének működési biztosítékai. Ennek oka nem a korabeli téves tudományos nézetekben keresendő, inkább az elmélet próbálta időnként »igazolni« a gyakorlat torzulásait.”[8]

Ez az álláspont kétségtelenül számot vetett a jogi követelményekkel, azonban az alkotmányos elvek „korlátozott gyakorlati érvényesülésére” és az „érvényesülés működési biztosítékainak hiányára”, valamint a „gyakorlat torzulásaira”

[8] Eln.Tan.B.törv.660/1989/6. sz. hat. 25, 3. bek.

való hivatkozással egyben egyfajta magyarázatot is adott. A valódi magyarázattal viszont adós maradt.

A törvényességi óvás mint – az ügyben korábban alkalmazott – jogintézmény szerepének tisztázása nélkül a közte és a semmisség, illetve a semmisség igazolása iránti törvényi szándék közötti különbség nem vehető észre, félreérthető lenne. Ehhez képest pedig az is leszögezhető, hogy a semmisség igazolásának nem akadálya a korabeli törvényességi óvás folytán hozott határozat. Egy hatása a törvényességi óvás folytán hozott határozatnak kétségtelenül van; attól kezdve megszűnt perjogi alapja a terheltkénti megnevezés használatának.

3. A semmisség valódi okai

A semmisség a peres eljárásban hozott jogerős elítélés érvényét kívülről felülírja, és az egész eljárás perbevitt alapját, ezzel az egész elítélést teszi jogon kívülivé. „A semmisségi törvények elszakadnak az elkövetés és elbírálás idején hatályban volt pozitív jogtól. E fölé helyeznek egy másfajta, újfajta jogi értékrendet, amint azt megengedi – más összefüggésben az Európai Emberi Jogi Egyezmény is (Róma, 1950). Ez a pozitív joggal szemben »a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveknek« ad elsőbbséget (7. cikk 2. pont).”[9] A korabeli és az azóta – így jelenleg is – hatályos Be. alapján biztosított rendkívüli jogorvoslattal ilyen terjedelmű és tartalmú fogyatékosságot nem lehet, nem lehetett volna megállapítani.

Ha az elítélés semmis, akkor az nem csupán azt jelenti, hogy az ügyet rosszul (hibásan) fejezték be, hanem azt hogy el se kellett volna kezdeni, pontosabban nem lett volna szabad elkezdeni. Ehhez képest a semmis elítélés esetében mindig felmerül, hogy az nem más mint hatalommal visszaélés. A semmis elítélés olyannyira fogyatékos eljárási cselekmény, hogy már nem is eljárási cselekmény, az ilyen ítélet jogilag nem volt ítélet (*judicium non existens*).

A semmisség akkor válik szükségessé, amikor valamely politikai szándék direkt, egyenes, mérlegelés nélküli következménye lesz a büntetőjog és alkalmazása. Ha csak a jog lenne hibás, elég lenne a hatályvesztés kimondása, ha pedig csupán a jogalkalmazás lenne hibás, akkor elég lenne a hatályon kívül helyezés – mint javítás. De ha a kettő összezár, akkor elégtelen e két eszköz külön-külön. Ilyenkor egyedül a semmisség ad választ, ad a valóságnak meg-

[9] KIRÁLY i. m. (2005) 227.

felelő választ. A semmisség joghatásának perjogi megfelelője a felmentés és a törvényes vád hiánya együttesen. Ezért nem egy új ítéletről van ilyenkor szó.

A semmisség annak kifejezését jelenti, hogy nem rosszul fejezték be, hanem el se kellett volna kezdeni, nem volt helye a jognak. Ez épp olyan körülmény a jog világában, mint amikor a törvény nemcsak 'helytelen jog', hanem hiányzik belőle a jogi jelleg is – mert eleve nem az igazság szolgálatára rendeltetett.[10] A IV. semmisségi törvény valójában ennek a radbruchi tételnek a perjogi megfelelése. Azt mondja ki, hogy az adott eljárások lefolytatása mint perjogi cselekvés nem perjogi cselekvés, mert eleve nem az igazság kikutatásának szolgálatára rendeltetett.

Ezért közömbös – bár jellemző – mindazon válasz, amit a törvényességi óvás, illetve hatályon kívül helyezés és felmentés ad, illetve adott. Azok ugyanis mind olyan kérdésre válaszoltak (ténybeli megalapozatlanság, tényállásszerűség hiánya, eljárási szabálysértések), amelyeket fel sem kellett volna tenni. Ezek a kérdések a korábbi, korabeli ítélkezés részéről nem elvétés, javítandó hiba, nem következmény, hanem az ítélkező tevékenység szándékolt lényege volt; nem jogi, jogalkalmazási kérdések, hanem eleve eldöntött válaszok voltak, az eljárás, ítélkezés elméleti alapját jelentették. (Olyan ez, mintha egy színdarab rosszaságát azzal kísérelnék bizonyítani, hogy a benne lévő szerep, a történet nem is valós.)

A semmisség indoka nem csupán elvont, általános elvárások, követelmények megsértésével megvalósult perjogi fogyatékosság, hanem konkrét leszámolási igény perjogi keretbe foglalása. A jog csak a saját keretén belül képes érvényes öngyógyításra, de önmagában nem képes meggátolni, hogy jogi formát kapjon olyan igény, ami a jog rendeltetésének – valóságigényű igazságérvényre törekvésének – ellentmondó. Ilyen igényt megfogalmazni – értelemszerűen – hatalmi, jogalkotó helyzetben lehet. Ennek módja nem bonyolult, kiismerhető: első a hatalmi helyzetbe kerülés, második az olyan anyagi jog megalkotása, ami a hatalmi helyzet védelmét szolgálja, harmadik az olyan eljárási jog megalkotása, ami a hatalmi helyzet védelmét szolgáló anyagi jog érvényre jutását maradéktalanul garantálja, negyedik az olyan jogalkalmazó megléte, aki mindezek ismeretében alkalmazva a jogot döntést hoz, végül az ötödik, az olyan végrehajtási jog, amely a döntés végrehajtását biztosítja.

Mindezek konkrét megnyilvánulása – a forradalmi magatartás miatt felrótt cselekmények ügyében – nyomon követhető az 1956. november 4-ét követő

---

[10] Gustav RADBRUCH: Gesetzliches Unrecht und überhesetzliche Recht (Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog). *Süddeutsche Juristenzeitung*, 1, 1946.; Gustav RADBRUCH: *Rechtsphilosophie*. Stuttgart, Koehler, 4. kiadás, 1950. 347–357.

ítélkező tevékenység kapcsán. A törvényességi óvás és az annak folytán hozott határozat egyaránt rögzíti, miszerint a Népköztársaság Elnöki Tanácsától és a Minisztertanácstól beszerzett, az 1956. október 23 és november 4. közötti időben hozott személyi döntésekre vonatkozó iratokból:

> „megállapítható, hogy a kormányban végbement személyi változásokról a Népköztársaság Elnöki Tanácsa, az egyéb kormányszerveket érintő egyes személyi változások tekintetében pedig a Minisztertanács döntött. Az Elnöki Tanács választotta meg miniszterelnökké Nagy Imrét, akit később ebben a tisztségében megerősített. Ugyancsak az Elnöki Tanács választotta a kormányba Tildy Zoltánt, Maléter Pált és Losonczy Gézát. Ennek a kormánynak az alkotmányosságát erősíti meg az a tény is, hogy ezt a kormányt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1956. november 4-ére keltezett 33/1956. számú, és a *Magyar Közlöny* 1956. november 12-i számában közzétett határozatával fel is mentette."

Ezzel szemben a népbírósági ítélet alapvető álláspontja az volt, hogy Nagy Imre kormánya 1956. október 28-át követően nem legitim módon működött és változott.[11] A népbírósági tanács álláspontjának büntetőjogi jelentősége kettős. Egyrészt közjogi törvényességi, mivel nyilvánvalóan legitimációs alapját képezte a népbírósági törvénykezés legalitásának. Másrészt büntetőjogi törvényességi, azaz dogmatikai, mivel alanyilag és tárgyilag egyaránt kiindulópontját képezte a népbírósági tanács számára a BHÖ 1. alkalmazásának, mondván „a koalíciós kormányzás fogalmilag kizárja a proletárdiktatúra létét."[12]

Minderre pedig azért volt szükség, mert (ép ésszel) egyrészt eleve (fogalmilag) kizárt, hogy legitim miniszterelnök (és valamennyi társa) a saját maga által gyakorolt hatalom megdöntésére alkalmas magatartást kifejtsen; másrészt eleve (fogalmilag) kizárt, hogy legitim, és a külföldi csapatok kivonását sürgető, bevetése, majd pedig behatolása ellen tiltakozó – tehát a szuverenitás mellett kiálló – miniszterelnök hazaárulás miatt feleljen. Ehhez képest a joggyakorlatban uralkodóvá vált – hatalmi igényt kiszolgáló – értelmezés a következőkből állt össze.

11 TB.Nb.003/1958-18. ítélet, 24–25.

12 TB.Nb.003/1958-18. ítélet, 33.

Egyrészt az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december 5-i határozata, miszerint:

> „Az októberi események keletkezésében és azok tragikus fordulatában súlyos szerepet játszott a korábbi években kialakult és állandóan növekvő pártellenzéknek az a szárnya is, amely Nagy Imrét és Losonczy Gézát választotta zászlajául. A pártellenzéknek ez a csoportja a hibák kijavításához pozitív programot nem adott, egyoldalúan csak a pártot támadta, s egyidejűleg a reakciótól nem határolta el magát. Felbátorította a reakció erőit és jelentős mértékben hozzájárult az ellenforradalom kirobbantásához." (a határozat I/2. pontja)[13]

> „Az októberi eseményekről szólva, rá kell mutatni arra az elítélendő szerepre is, amelyet a Nagy Imre kormány játszott ezekben a napokban. Az ellenforradalmi erők előretörését megkönnyítette a kormány tehetetlensége és állandó jobbratolódása. Ezt mutatja olyan követelések elfogadása, mint például a garancia nélküli semlegesség önkényes kimondása, a varsói egyezmény azonnali hatályú, törvénytelen felmondása, az ENSZ-beavatkozás kérése, az ellenforradalom leverésére segítségül hívott szovjet csapatokkal szembeni ellenállásra való felhívás, ellenforradalmi pártok tevékenységének és garázdálkodásának eltűrése, valamint a többpártrendszer olyan értelmű deklarálása, amely a szocializmus alapjainak feladásával volt egyenlő" (a határozat II. pontja).[14]

Másrészt Vida Ferenc 1957. februári tanulmánya szerint:

> „Az állam belső biztonsága elleni bűntettek (BHÖ 1–34. pontja) tárgya: A Magyar Népköztársaság, az Alkotmányunk alapvető elvei szerinti államrend, a proletárdiktatúra – eredményeivel és hibáival, úgy, ahogy az hazánkban történelmileg kialakult – védelme. […] A BHÖ 1. pontja szerinti bűntett cselekvőségének a Népköztársaság, a proletárdiktatúra megdöntésére kell irá-

13 Az *MSZMP ideiglenes testületeinek jegyzőkönyvei.* I. kötet. Budapest, Intera, 1993. 239.

14 Uo. 241.

> nyulnia. […] A politikai cselekmények feletti ítélkezés alapvető vonása, hogy az anyagi büntető jogszabályok alkalmazásánál politikailag is állást kell foglalni. […] Jogos igénynek kell tehát elismernünk magunkkal szemben, hogy bírói munkánkat az elvi tisztaság jellemezze. Ennek pedig mindenekelőtt abban kell megnyilvánulnia, hogy az ellenforradalmi bűncselekményekkel kapcsolatban a minősítésnél a cselekmény politikai lényegét a köntörfalazás nélkül néven nevezzük. Ez lehet csak az alapja areális, szigorú ítélkezésnek, annak, hogy az ellenforradalommal való leszámolásban mi is megtegyük a magunk kötelességét."[15]

Végül a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 1957. júniusban közzétett 216. számú állásfoglalása, miszerint:

> „A BHÖ. 1. pontjában meghatározott bűntetteknek nem törvényi tényállási eleme, hogy az elkövető azzal a célzattal hajtsa végre a cselekményt, hogy ezáltal a népi demokratikus államrendet megdöntse. […] Ehhez képest e bűntett elkövethető különleges politikai célzat nélkül is, mégis megvalósul. Az a körülmény, hogy alanyilag az elkövetőt az államrend megdöntésére irányuló célzat vezette-e vagy sem, legfeljebb a büntetés kiszabásánál értékelhető."[16]

A politikai központ által adott ellenségkép, annak nyomán a proletárdiktatúrának az állam elleni bűntettel való védettség alá helyezése és e bűntett megvalósulásának célzat nélkülisége együtt alkotta azt az államvédelmi értelmezési keretet, ami a felrótt magatartások ellenében lehetővé, és a hatalmi igény számára kiszámítható módon megfelelővé tette a büntetőjog alkalmazását. Az ilyen értelmezés kétségtelen ideológiai, önkényes és kiterjesztő, s mint jogértelmezés tarthatatlan. Idetartozik, hogy az 1946. évi VII. törvény népi demokratikus államrenden nem „proletárdiktatúrát" ért, hanem képviseleti demokráciát többpártrendszer alapján. Az 1946-os törvényben szereplő „népi demokratikus államrend" proletárdiktatúraként, pártállam diktatúrájaként az –

---

15 Vida Ferenc: Szempontok az anyagi büntető jogszabályoknak ellenforradalmi cselekményekre alkalmazásához. *Magyar Jog*, 1957/1–2. 11–14.

16 *Bírósági Határozatok*, 1957/5. 149.

1958-ban is érvényes – 1949-es alkotmány alapján sem lehetséges értelmezés. Az 1949-es alkotmány ugyanis csak 1976-os módosítása folytán tartalmazott olyan normatív rendelkezést, miszerint a „társadalom vezető ereje" a munkásosztály pártja.[17]

Ez az értelmezési keret nyilvánvalóan közömbös aziránt, amit a Legfelsőbb Bíróság két határozatában leszögezett. Eszerint Magyarországon 1956. október 23. napjával kezdődően nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés zajlott mindaddig, amíg a diktatúra fegyveres ereje a lakossággal szemben tevékenykedett, továbbá addig, amíg a Szovjetunió hadserege az országot november 4-én megszállta, miáltal az összeütközés nemzetközi jellegűvé vált (EBH 1999/82.); 1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között – a szovjet támadás folytán hadüzenet nélkül – a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében írt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki (EBH 1999/83.). Mindkettő olyan – egyébiránt ténybeli – körülmény, ami eleve megkérdőjelezi a népbírósági tanács szerinti értelmezés törvényességét és egyben legitimációs alapját.

Az állam elleni bűncselekmény esetében értelemszerűen alapvető szempont, hogy az állam nevében fellépő legitim-e, mind azon az oldalon, akit vádolnak, mind azon az oldalon, aki vádol. Ez rendszerint nem kérdés. Ha azonban kétséges, akkor mindig vizsgálni kell. Különben e bűncselekmény esetében az a joghelyzet áll elő, hogy vádolhatóvá válik a legitim joggyakorló, ami valójában nem más, mint a vádlói legitimáció záloga, ekként érdeke. Nagy Imre miniszterelnök esetében és ügyében ez történt. Ügyében az állam nevében fellépett vádló hatalom a saját helyzetbe kerülését, állami mivoltát legitimálta utólag a vádolással és az elítéléssel. Ez azonban nem volt más mint jogtalan hatalomgyakorlás, tehát hatalommal való visszaélés, az ítélet pedig nem igazságszolgáltatás, hanem csupán ítélkezés útján megvalósított leszámolás a politikai ellenféllel. Mindez pedig szemben áll a büntetőjog alkotmányos kötöttségének időtlen követelményével, aminek lényege, hogy a jog, így a büntetőjog is, az igazság végett gyakorolható. „Az igazság a joggal szemben kiperelhető."[18]

A politikai szándék érvényesítését szolgáló anyagi jogi értelmezéshez társult az ennek betartását, betartatását kiszolgáló eljárási jog egészen a végrehajtással bezárólag. A 2000. évi CXXX. törvény felsorolta azokat az eljárásokat, melyek szerinti szabályozás zárt körbe vonta a forradalomban kifejtett magatartás megítélését. Ezek sorában tartozik a népbírósági tanácsok felállítása. A Legfelsőbb

[17] SZABÓ András – TÓTH Pál Péter: Rehabilitálni csak a bűnösöket szokás. *Magyar Nemzet,* 1989. május 13.

[18] SZABÓ András: Alkotmány és büntetőjog. *Jogtudományi Közlöny,* 1999/4. 165–170.

Bíróság Népbírósági Tanácsának felállításáról és eljárásának szabályozásáról szóló 1957. évi 25. tvr., aminek preambuluma szerint a jogszabály célja „Az ellenforradalmi bűntettek, valamint az állam rendje és a közbiztonság ellen elkövetett bűntettek miatt indított bűnügyekben a dolgozó nép érdekeinek megfelelő, egységes ítélkezés biztosítása."

A népbírósági tanácsokról és a bírósági szervezet, valamint a büntető eljárás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló (a 25. tvr.-t felváltó) 1957. évi 34. tvr. preambuluma szerint:

> „A gyorsított eljárás, valamint a Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsának ítélkezése hatékonynak bizonyult a politikai indító okokból elkövetett, illetőleg politikai célzatú bűncselekmények elbírálása során. Ezért az ellenforradalmárok elleni további következetes küzdelem, az ellenforradalmi elemek végleges felszámolása, valamint általában a közrend és a közbiztonság fenntartása, a szocialista törvényesség további megszilárdítása érdekében – a dolgozók kívánságára – a fővárosi bíróságon és a megyei bíróságokon is indokolt a gyorsított eljárás szabályai szerint ítélkező népbírósági tanács felállítása."

A szabályozás politikai szándéka nyilvánvaló, amit a következő perjogi rendelkezések biztosítottak:

- a Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsának bármely bűnügyben elsőfokú bíróságként való eljárása, a Legfelsőbb Bíróság elnökének rendelkezése, vagy a legfőbb ügyész vádemelése alapján [1957. évi 34. tvr. 5. § (1) bek.];
- a súlyosítási tilalom feladása [1957. évi 34. tvr. 16. § (2) bek.];
- a kegyelmi felterjesztés kizárása és rögtöni végrehajtás iránti intézkedés, ha a Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsa a halálbüntetésre ítéltet – egyhangúan, vagy szótöbbséggel – nem ajánlja kegyelemre [1957. évi 34. tvr. 21. § (3) bek.].

A hivatkozott rendelkezések különösebb magyarázatot nem igényelnek. E rendelkezések közül a súlyosítási tilalom feladása és a kegyelmezés jog elvonása külön-külön is, de különösen az elsőfokon eljárás és a kegyelmezési jog elvonása együtt (ami valójában a bárminemű jogorvoslat nélküliséget jelenti) eleve megalapozta az ilyen szabályozás kereteiben elítélés semmisségét.

A korabeli alkotmány szerint a Népköztársaság Elnöki Tanácsának hatáskörébe tartozott a kegyelmezési jog gyakorlása [1949. évi XX. törvény 20. § (1) bek. k) pont]. A *Magyar Államjog* című, 1956 végén megjelent egyetemi jegyzetnek e rendelkezéshez fűzött szövege szerint „Halálbüntetés kiszabása esetén az ügy iratait a Legfelsőbb Bíróságon és az igazságügy-miniszteren keresztül a legfőbb ügyész meghallgatása után – az elnöki tanácshoz minden esetben fel kell terjeszteni. Az elnöki tanácsnak a kegyelem tárgyában hozott döntéséig a halálos ítéletet nem lehet végrehajtani."[19]

Mindemellett a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött egyezményekhez a magyar állam csatlakozott, azokat ratifikálta, s a hivatkozott egyezmények kihirdetése is megtörtént 1954. november 26-án az 1954. évi 32. számú tvr.-rel olyként, hogy az egyezmények 1955. február 3-án léptek hatályba. A polgári lakosság háború idején való védelméről szóló IV. egyezmény 2. cikke értelmében az egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több szerződő fél között bekövetkező megüzent háború, vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha hadiállapot fennforgását közülük valamelyik nem is ismeri el. Az egyezmény alkalmazandó valamely szerződő fél területe egészének, vagy egy részének bármely megszállása esetén is még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba.

A 4. cikk rögzíti: „az egyezmény védelmében részesülnek azok a személyek, akik összeütközés vagy megszállás esetén bármely időpontban és bármely módon valamelyik szerződő fél vagy megszálló hatalom hatalmában vannak, amelynek nem állampolgárai." A 6. cikk szerint: „a jelen egyezményt a 2. cikkben említett minden összeütközés vagy megszállás esetében annak kezdetétől fogva alkalmazni kell. Az összeütköző felek területén az egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésével ér véget. A megszállott területen a jelen egyezmény alkalmazása a katonai műveletek általános befejezésétől számított 1 év eltelte után ér véget."

A Hágában 1907. október 18-án létrejött – az 1913. évi XLIII. törvénycikk 1. § 4. pontjával kihirdetett – a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezmény mellékletét képező szabályzat III. részének 42. cikke akként rendelkezik, hogy: „megszállottnak kell tekinteni azt a területet, amely tényleg az ellenség hadseregének hatalmába került. A megszállás csupán azokra a területekre terjed ki, ahol ez a hatalom fennáll és gyakorolható."

[19] BEÉR János – KOVÁCS István – SZAMEL Lajos: *Magyar államjog.* Budapest, ELTE ÁJK – Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, 1956.

> „Megállapítható, hogy 1956. november 4-én hajnalban a Szovjetunió hadseregének páncélos hadosztályai általános támadást indítottak mind Budapesten, mind vidéken, hogy érvényt szerezzenek a szovjet kormány és pártvezetés ama politikai döntésének, amely a – Nagy Imre miniszterelnök által vezetett – törvényes magyar kormány hatalomból történő elmozdítására és a magyar forradalom leverésére irányult. E támadás egyes magyar katonai egységek és – főként – a nemzetőrséggé szervezett felkelők részéről fegyveres ellenállásba ütközött. A szovjet csapatok katonai győzelmének eredményeként a harci cselekmények 1956. november 15-ig országszerte megszűntek, ezen időpontot követően tehát a katonai hadműveletek befejeződtek." (EBH 1999. 83).

Az ellenállás letörése után azonban a szovjet csapatok a városokból nem távoztak el, így 1956. november 14-től Budapestről sem, hanem megszálló erőként ott állomásoztak, rendészeti és közigazgatási funkciókat is ellátva. Következésképpen „1956. november 4-én a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között – a szovjet támadás folytán, hadüzenet nélkül – a IV. Genfi Egyezmény 2. cikkében irt nemzetközi fegyveres összeütközés alakult ki. Erre pedig a 6. cikk értelmében az Egyezményt az összeütközés kezdetétől fogva alkalmazni kell." Minthogy a katonai műveletek általános befejezését (1956. november hó 15. napját) követően Budapest megszállt terület maradt, az egyezmény alkalmazásának hatálya – a 6. cikkben említett 1 évi időtartamra figyelemmel – változatlanul fennállt. Ez a helyzet azt is jelenti, hogy Budapest polgári lakossága a szovjet hadsereg mint megszálló hatalom hatalmában volt, következésképpen az egyezmény védelme alá került. E védettség természetesen – mindaddig amíg a megszállás ténylegesen fennállt – a szovjet erőkkel együttműködő, azokkal közös akciókat végrehajtó, karhatalmistákkal szemben is érvényesült (EBH 1999. 83).

Ehhez képest pedig jelentősége van annak, hogy a IV. Genfi Egyezmény 75. cikke szerint:

> „A halálra ítélt személyektől sohasem lehet elvonni a kegyelemért folyamodás jogát. A halálbüntetés sohasem hajtható végre attól az időponttól számított hat hónap eltelte előtt, amely időpontban a halálos ítéletet helybenhagyó jogerős ítéletet vagy a kegyelem megtagadását tartalmazó határozatot a

> Védőhatalommal közölték. Ez a hat hónapos határidő tüzetesen meghatározott esetekben, amikor is súlyos és válságos körülmények arra mutatnak, hogy a megszálló Hatalomnak vagy fegyveres erőinek biztonságát szervezett veszély fenyegeti, megrövidíthető; a Védőhatalmat azonban a határidő megrövidítéséről mindenkor tájékoztatni kell, s mindenkor joga van arra, hogy a halálos ítéletekkel kapcsolatban a megfelelő időben az illetékes megszálló hatóságokhoz forduljon."

Kétségtelen, hogy Szilágyi József 1958. április 22-én kiszabott halálbüntetését 1958. április hó 24. napján, Nagy Imre, Gimes Miklós és Maléter Pál 1958. június 15-én kiszabott halálbüntetését 1958. június hó 16. napján végrehajtották. Kétségtelen, hogy:

- a halálbüntetések esetében a kegyelmezési jog lehetősége nem volt biztosítva;
- halálbüntetések kiszabásakor nem állt fenn az országban olyan helyzet, ami a 75. cikk hathónapos moratóriumának lerövidítését eredményezhette volna, amellett, hogy a hathónapos moratórium kezdete a kegyelmezési jog gyakorlásához is igazodó;
- az ENSZ Közgyűlés 13. ülésszakán, a 787. teljes ülésen elfogadott 1312. (XI) számú, A magyarországi helyzetről szóló határozatának 5. pontja szerint a Közgyűlés „Elítéli Nagy Imre úr, Maléter Pál tábornok és más magyar hazafiak kivégzését."

Következésképpen az elítélések végett olyan jogi környezet lett kialakítva, ami semmilyen részében és elemében nem tekinthető jogi értelemben vett eljárásnak és a meghozott döntés jogi értelemben vett ítéletnek.

Mindez hiányzik az 1989-es törvényességi határozatból, ami kimondja, hogy az elítélésnek milyen anyagi és perjogi hibája van, de azt nem mondja ki, hogy mindez a korabeli jogalkalmazás által egyértelműen és tudottan vállalt volt. Ennek nyilvánvaló következménye pedig annak kimondása, hogy az ilyen ítélet meghozatala hatalommal visszaélés volt, a kiszabott büntetések végrehajtása önbíráskodás, a halálbüntetés végrehajtása pedig gyilkosság (a gyilkosság az akkori szóhasználat szerint az előre megfontolt szándékból ölést jelentette, BHÖ. 349. pont; aminek szintén van Genfi Jegyzőkönyv szerinti vonzata). Ezért ilyen döntés nem maradhat az ítéletek sorában, még akként sem, mint hibás elítélés. Az ilyen ítélet *iudicium non existens*, nem ítélet.

A 2000. évi CXXX. törvény az elítélést, vagyis az egész ítéletet mindenestül, beleértve a tényállás-megállapítást is semmisnek mondta ki. Tehát a törvényi feltételek teljesülése esetén az elítélés, vagyis a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása a törvény erejénél fogva semmis. A bíróság deklaratív határozata pedig igazolja a törvény alapján bekövetkezett semmisséget. A semmisség értelemszerűen *ex tunc* (visszamenőleges) hatállyal, a semmis elítélés megtörténtével mint semmisséget kiváltó tény bekövetkeztével egyidejűleg állt be. Így válik egyértelművé, hogy a semmis ítélet olyan, mintha nem is hozták volna meg. Ezt jelenti a IV. semmisségi törvény szerinti semmisség.